

LEKCE 1. – JANA NECHUTOVÁ

POROZUMĚNÍ TÉTO LITERATUŘE A JEJÍ ASPOŇ HRUBÁ ZNALOST JE DŮLEŽITÁ PRO POCHPENÍ DALŠÍHO KULTURNÍHO VÝVOJE, PODOBY MNOHA KONKRÉTNÍCH LITERATUR JAK STŘEDOVĚKÝCH, TAK I NOVOVĚKÝCH A MODERNÍCH. STEJNĚ TAK BEZ POVŠECHNÉHO VHLEDU DO STŘEDOVĚKÉHO LITERÁRNÍHO ŽIVOTA A DO ÚLOHY, JIŽ V NĚM MĚLA PRÁVĚ LITERATURA LATINSKY PSANÁ, BUDOU MYLNÉ, NEJEN SNAD NEPŘESNÉ, NAŠE PŘEDSTAVY O ROZHODUJÍCÍ ÚLOZE ŘÍMSKÉ A ŘECKÉ ANTICKÉ VZDĚLANOSTI VE STALETÍCH A TISÍCILETÍCH PO ZÁNIKU ANTICKÉ KULTURY. STUDIUM LATINSKÉ LITERATURY EVROPSKÉHO STŘEDOVĚKU UKAZUJE, ŽE BYLA UCHOVÁNA KONTINUITA MEZI ANTICKOU LITERATUROU A LITERATURAMI STŘEDOVĚKÝMI, KTERÉ PAK ZÁSADNĚ OVLIVNILY A DOKONCE POMOHLY UTVÁŘET KULTURU RANÉHO I POZDĚJŠÍHO NOVOVĚKU AŽ DO NAŠÍ DOBY. SNAD JE TATO INFORMACE DOSTATEČNĚ NÁZORNĚ OBSAŽENA, AŽ EXPLICITNĚ NEBO TŘEBA JEN IMPLICITNĚ, V PŘEDKLÁDANÉM MATERIÁLU.

PODVOJNÝ CHARAKTER STŘEDOLATINSKÉ LITERATURY

VŠICHNI AUTOŘI LATINSKÉ LITERATURY STŘEDOVĚKU A VŠECHNY JEJÍ VÝTVORY PATŘÍ NEJPRVE DO LITERÁRNÍHO ŽIVOTA PŘÍSLUŠNÉ NÁRODNÍ POSPOLITOSTI, JSOU TEDY SOUČÁSTÍ LITERATURY NÁRODNÍ. ZÁROVEŇ VSTUPUJÍ DO CELÉHO KOMPLEXU STŘEDOLATINSKÉ LITERATURY EVROPSKÉ, JSOU TEDY ROVNĚŽ SOUČÁSTÍ CELKU, KTERÝ BYCHOM DNES NAZVALI SVĚTOVOU LITERATUROU, COŽ JE DÁNO PRÁVĚ JEJICH JAZYKEM, LATINOU.

V TOM JE ROZDÍL MEZI STŘEDOLATINSKÝM PÍSEMNICTVÍM A LITERATURAMI MODERNÍMI: NE VŠE, CO VZNIKÁ NAPŘ. DNES V LITERATUŘE ČESKÉ, SE STÁVÁ SOUČÁSTÍ SVĚTOVÉ LITERATURY; ZDE PATRNĚ ROZHODUJE KVALITA A DALŠÍ NEVYPOČITATELNÉ A NE ZCELA RACIONÁLNÍ POHNUTKY A UKAZATELE. VE STŘEDOVĚKU BYLA PRO VSTUP DÍLA DO SVĚTOVÉ LITERATURY (OVŠEMŽE V TERITORIÁLNĚ OMEZENÉM TEHDEJŠÍM POJETÍ) PODMÍNKOU LATINA, SPOLEČNÝ JAZYK EVROPSKÝCH VZDĚLANCŮ. JAKO SOUČÁST NÁRODNÍHO LITERÁRNÍHO ŽIVOTA BYLA VE STŘEDOVĚKU NAOPAK BEZ ROZPAKŮ PŘIJÍMÁNA VŠECHNA DÍLA DANÉHO KULTURNÍHO TERITORIA, AŽ BYLA PSÁNA JAKÝMKOLI JAZYKEM (PRO ČESKOU LITERATURU ZDE PŘICHÁZÍ V ÚVAHU ČEŠTINA, NĚMČINA, LATINA, HEBREJŠTINA, STAROSLOVĚNŠTINA).

NEJVÝRAZNĚJŠÍ SPECIFIKA STŘEDOVĚKÉ LITERATURY, NEJEN LATINSKÉ:

- DO LITERÁRNÍHO ŽIVOTA STŘEDOVĚKU (OSTATNĚ STEJNĚ JE TOMU I V ANTICE A JEŠTĚ V RANÉM NOVOVĚKU) PATŘÍ I LITERATURA (SPÍŠE) ODBORNÁ.

- PROTI LITERATURÁM MODERNÍM (OSTATNĚ I VŮČI LITERATURÁM ŘECKÉ A ŘÍMSKÉ ANTIKY) JE **ŽÁNROVÝ SYSTÉM** STŘEDOVĚKÝCH LITERATUR OBTÍŽNÉ POSTIHNOUT, ŽÁNRY VYMEZIT A JEDNOTLIVÉ VÝTVORY K NIM PŘIŘADIT.
- SPÍŠE NEŽ ŽÁNREM MŮŽEME CHARAKTERIZOVAT TEN KTERÝ LITERÁRNÍ VÝTVOR JEHO FUNKCÍ; U JEDNOHO A TĚHOŽ VÝTVORU SE VŠAK VĚTŠINOU UPLATŇUJE FUNKCÍ VÍCE (**SYNKRETISMUS FUNKCÍ**), STŘEDOVĚKÉ VÝTVORY CHARAKTERIZUJEME JAKO **POLYFUNKČNÍ**.
- S TÍM SOUVISÍ **NEMOŽNOST PŘESNĚJI ZAŘADIT JEDNOTLIVÉ AUTORY**, VĚTŠINA TVOŘÍ JAK PRÓZU, TAK POEZII, JAK HAGIOGRAFII, TAK HISTORIOGRAFII APOD.
- VÝTVORY STŘEDOLATINSKÉ (A STŘEDOVĚKÉ VŮBEC) LITERATURY BÝVAJÍ ČASTO **DOCHOVÁNY FRAGMENTÁRNĚ**.
- JINAK NEŽ V NOVOVĚKU VYPADÁ VE STŘEDOVĚKU **LITERÁRNÍ PUBLIKUM**. S TÍM SOUVISÍ I TO, ŽE MNOHO VÝTVORŮ STŘEDOVĚKÉ LITERATURY JE URČENO K HLASITÉMU PŘEDČÍTÁNÍ A NASLOUCHÁNÍ, MLUVÍME O JEJICH **ORÁLNÍM CHARAKTERU**.
- VE STŘEDOVĚKÝCH LITERATURÁCH EXISTUJE URČITÁ POLARITA, ZÁROVEŇ VŠAK OSCILACE MEZI **LITERATUROU SVĚTSKOU A DUCHOVNÍ** A JEJICH VZÁJEMNÉ PROLÍNÁNÍ.
- MNOHA VÝTVORŮM STŘEDOVĚKÉ LITERATURY NEPOROZUMÍME BEZ OHLEDU NA **INTERTEXTUALITU, SYMBOLISMUS A ALEGORII**.
- VE STŘEDOVĚKÝCH LITERÁRNÍCH VÝTVORECH POZORUJEME SILNÝ VLIV, AŽ DIKTÁT, **RÉTORIKY A PŘEDPISŮ DOBOVÉ POETIKY**.
- JEDNÍM Z NEJDŮLEŽITĚJŠÍCH ZNAKŮ LITERATURY VE STŘEDOVĚKU JE ČASTÁ **ANONYMITA**, COŽ V MNOHA PŘÍPADECH SOUVISÍ S TÍM, ŽE STŘEDOVĚKU BYL VĚTŠINOU **CIZÍ POJEM DUŠEVNÍHO VLASTNICTVÍ** (A TÍM I NAPŘ. PLAGIÁTU NEBO LITERÁRNÍ KRÁDEŽE).

Obecně rozšířený (nikoli snad mezi těmi, kdo jsou v našich oborech vzděláni) blud o hluboké propasti mezi antikou a středověkem, o nedostatku kontinuity, o tom, že středověk antiku ne znal a byl jí na hony vzdálen. Přitom se ovšem snad přijímá jako samozřejmost, že je evropská kultura výslednicí spolupůsobení antiky a křesťanství, nebo ještě jinak – že křesťanská kultura Evropy výslednicí judaismu a antiky. Jak by tedy mohla antika kdesi v temných staletích docela zmizet?

VZNIK A VÝVOJ POJMU STŘEDOVĚK A JEHO TEMNÉHO CHARAKTERU.

Termín „středověk“, střední věk“, je překladem latinských výrazů „medium“ a „aevum“. V této latinské podobě se poprvé objevuje v renesančním humanismu jako označení přechodné doby, nutného přechodného stupně mezi kulturou klasické antiky a její humanistickou obnovou v renesanci. Taková představa měla zprvu čistě estetický charakter a vztahovala se tedy především na literární výtvoř. Pro členění obecně historického vývoje podrželi ještě i humanisté tradiční dělení na dvě epochy – na židovsko-antický starověk a na

novější křesťanskou epochu, rozšíření pojmu a výrazu *medium aevum* na obecnou historii se datuje až 17. stoletím, kdy vzniká schéma starověk – středověk – novověk. Že se toto schéma ujalo oproti onomu staršímu dvojdílnému, za to vděčí sekularizaci historického myšlení v osvícenství.

S představou, o níž jsme mluvili na začátku, i když ještě ne s termínem, se setkáme už u Petrarcky, který předcházející staletí představuje jako „*tenebrae*“, tmu, dobu temnoty. Tak mělo i označení „střední věk“, „*medium aevum*“, který se po prvé objevuje v roce 1464, původně pejorativní význam: středověk byl nutným zlem v kulturním vývoji: takto jej chápal nejen renesanční humanismus a později novohumanismus, ale i mezi odborníky ještě doba poměrně nedávná, v širším kulturním povědomí platí středověk dodnes jako doba temná, nevzdělaná, nekulturní, barbarská. (Připomenu pojem „vzpouza medievistů“, tj. moderní protest odborníků zabývajících se středověkem, proti takovémuto vulgarizujícímu pojmání.)

Uvedený názor renesančních humanistů o nízké kvalitě všeho středověkého sdílí také reformace a díky jí se toto vidění onoho období ještě posílilo: to proto, že reformace vnímá středověk prismatem své kritiky středověké církve; tato kritika byla jistě v mnohém oprávněná a nemohlo se dít jinak, reformaci se ovšem nejednou podařilo „vylít s vaničkou i dítě“, odmítnout i to, co bylo na středověku dobré, krásné, křesťansky (event. i teologicky) opravdové a na co teologie reformace nevědouc navazovala (Augustin a augustinismus, ale i jiné středověké myšlenkové proudy). Reformace nemohla vzniknout bez návaznosti na středověkou teologii právě tak, jako nemohla vzniknout středověká křesťanská kultura bez návaznosti na kulturu římské antiky.

Představa o „temném“ středověku, vytvořená kdysi takto humanisty a dodnes vlastně obecně sdílená, má dost široký záběr – od primitivního způsobu života a všeobecné ubohosti a bídy nejširších vrstev přes obecnou nevzdělanost, negramotnost, až po představu o chudobě literárního života a o chudobě a jednostrannosti středověkého myšlení, jak jsme si řekli v úvodu. Velmi často se tyto „temnoty“ spojují s církví, přední mocností, ovládající tehdejší svět a život; vedle do jisté míry oprávněných rozpomínek na netoleranci církevních vrchností, na čarodějnické procesy, na upalování kacířů, na krutost inkvizičních procesů, mluvili již zmínění humanisté o „*monasticae tenebrae*“, mnišských temnotách. Ztělesněním této středověké temnoty, špíny, nevzdělanosti a ubohosti se stal mnich. I to bohužel přežívá ve vulgárních představách mnohých našich současníků. Mnich jako představitel temnot a jako zosobnění nevzdělanosti. Jistě, mnozí řeholníci, ba i mnozí kněží, byli otřesně nevzdělaní. Je

ovšem mimo veškerou pochybnost, že to byly právě mniši (benediktinští), kteří ve skriptoriích svých klášterů uchovali poklad antické (zde na Z aspoň latinské) literatury dalším staletím.

KONTINUITA:

Vázanost a návaznost středověké kultury, zejm. literatury, na kulturu a zejména literaturu antickou byla zcela samozřejmá a leží v samotných základech středověké kultury. Víme, že se antický svět přežil a jeho kultura se rozpadla, ale již v době jejích konců se v ní samé rodila nová kulturní a literární hodnota, kterou vyvolalo v život křesťanství. V literární oblasti je to období tzv. patristiky – hlavní představitelé: rodí se křesťanská literatura, která má před sebou perspektivu více než jednoho tisíciletí nepřetržitého vývoje. A právě na jejím vzniku je vidět, jak silně je spjata se svým antickým základem.

gramatické a rétorické školy

7 Artes liberales – trivium: gramatika, dialektika, rétorika

Quadrivium – aritmetika, geometrie, astronomie, música

Tři hlavní autoři latinské patristiky:

Aurelius Augustinus – hlavní díla, o nichž byste měli vědět: O boží obci (De civitate Dei), Confessiones (Vyznání) (kniha s. 29)

Hieronimus- Jeroným: co je Vulgata a jaký má význam pro literární kulturu středověku (kniha s. 28)

Ambrož Milánský – zakladatel církevního zpěvu, první autor hymnů (s. 26-27)